

WIESŁAWA ZAJAC

POZIOM KULTURY ESTETYCZNEJ NAUCZYCIELI

WSTĘP

Temat artykułu został wybrany ze względu na zainteresowanie autorki poziomem kultury estetycznej wśród nauczycieli; chciano skonfrontować stan faktyczny z wyobrażeniami na ten temat. W ciągu wielu lat pracy w szkole autorka czyniła obserwacje, interesując się tym, jacy ludzie, o jakim poziomie kulturalnym zostają nauczycielami - kształtującymi potem młode pokolenia. Niewątpliwie, nie można spodziewać się, że młodzi ludzie będą obcować z kulturą, jeśli nie zostaną im przekazane pewne wzorce przez wychowawców. Wszelako, aby wychować kulturalną młodzież, sam nauczyciel musi mieć coś do zaoferowania, sam musi prezentować pewien poziom kulturalny.

"Na kulturę estetyczną składa się szereg różnych czynników, z których jedne odwołują nas do zdolności człowieka, inne do jego umiejętności i wiedzy, niektóre wreszcie dadzą się wyjaśnić jedynie przez nawiązanie do szerszego kontekstu kulturowego. Wymienimy podstawowe z nich: wrażliwość estetyczną, doświadczenie (kontakt z dziełami sztuki), wiedzę z zakresu podstawowych pojęć teorii i historii sztuki oraz estetyki, umiejętność włączenia doświadczeń związanych ze sztuką w całość kształt swego życia (znajdowanie dla sztuki właściwego miejsca w swoim życiu)"¹.

¹ M. Gołaszewska, *Kultura estetyczna*, Warszawa 1979.

Żaden z wymienionych czynników nie jest predyspozycją wrodzoną, której nie można by kształtować, jeśli więc można je kształtować, to jakże wielkie zadanie i ogromna odpowiedzialność spoczywa na nauczycielach i wychowawcach. Jakże wielkie pole do działania przed wychowawcami, aby świat przeżyć estetycznych wychowanków nie był światem, w którym młodzież porusza się po omacku, polegając jedynie na pewnej wrodzonej wrażliwości na piękno. W jaki sposób można by nadrobić wielką lukę w edukacji z zakresu szeroko pojętej kultury spowodowaną brakiem kontaktu młodych ludzi z dziełem sztuki? Czy jest to możliwe? Zaniedbana kulturalnie młodzież, bez dobrych wzorców estetycznych, być może nigdy nie odkryje bogactwa świata sztuki, świat ten nigdy nie stanie przed nią otworem. Jak wielką stratę może ponieść młode pokolenie, chyba trudno to sobie nawet uzmysłwić.

Na nauczycielach spoczywa ciężar wyposażenia uczniów w określony zasób wiedzy, a także rozwiązywanie problemów wychowawczych, a nadto jeszcze przygotowanie młodego człowieka do przeżywania radości, piękna, dobra, jak również rozpaczy, zła i tragedii – co jest możliwe przy pełnych kontaktach ucznia ze sztuką. Nauczyciel nie może odżegnać się od roli propagatora i animatora sztuki.

W badaniach porównano różne środowiska nauczycielskie, kulturę estetyczną nauczycieli różnych specjalności i o różnym poziomie wykształcenia, mając na uwadze fakt, że określone postawy osób uczących różnych przedmiotów powodują określone wyniki w postaci zainteresowania kulturą i sztuką wśród uczniów – nie tylko bowiem nauczyciel np. plastyki czy muzyki ma w tym zakresie wpływ na młodzież.

Szczególnie wyeksponowano w badaniach zainteresowania nauczycieli, preferowane przez nich sposoby spędzania wolnego czasu, upodobania artystyczne, literackie, znajomość pewnych pojęć czy zabytków wykazywaną przez nauczycieli różnych specjalności. Praca niniejsza ma za zadanie odpowiedzieć na pyta-

nie, jak kształtuje się poziom kultury estetycznej nauczycieli w stosunku do poziomu wykształcenia, miejsca zamieszkania, wieku czy typu szkoły, w jakiej nauczyciel pracuje.

Badania przeprowadzono wśród nauczycieli różnych typów szkół i w różnych środowiskach: wiejskim, w miastach o liczności do 50 000 mieszkańców oraz w środowisku wielkomiejskim, chcąc wykazać występujące różnice lub podobieństwa. Obszar naszych penetracji obejmował miejscowości w województwie krakowskim (18 badań), krośnieńskim (71), lubelskim (12), nowosądeckim (14), rzeszowskim (10), oraz tarnowskim (20). Strukturę ogółu indagowanych nauczycieli przedstawiają tabele 1 i 2. Badania przeprowadzono na tak rozległym terenie i w różnorodnych środowiskach po to, aby uzyskać jak najwięcej wiarygodnych informacji.

Badania trwały od maja do grudnia 1988 roku. Tak dużą rozpiętość czasową spowodowała konieczność, nieraz kilkakrotnego wyjazdu do odległych miejscowości ze względu na nieobecność nauczycieli, nieodpowiedzialne stanowisko niektórych spośród nich, jak na przykład brak chęci oddania ankiet, ich zapomnienie, usprawiedliwianie się brakiem czasu. Bardzo dużo, bo około 80 ankiet w ogóle nie odzyskano, co wiązało się z koniecznością ponownego ich druku i przeprowadzenia badań w innych jeszcze miejscach. Ogólnie można stwierdzić, że postawa nauczycieli niejednokrotnie była nieodpowiednia, a nawet lekceważąca. Wiele osób początkowo chętnych wycofywało się, nie chcąc udzielić wywiadu. Można by wysnuć wniosek, że łatwiej współpracować z uczniami niż z ich nauczycielami, niejednokrotnie bowiem rozprowadzane wśród uczniówankiety wypełniali oni staranniej i z większym niż uczący zaangażowaniem. Wśród nauczycieli natomiast wielu odmówiło udziału w badaniach; ponad 30 % osób na badania wprawdzie się zgodziło, nie oddało jednak ankiet i nie udzieliło wywiadów; wielu spośród nauczycieli przebadanych miało niepoważny stosunek do sprawy, traktując badającego jako natręta, udzielając odpowiedzi niepełnych i nieścisłych.

Tabela 1

Struktura ogółu przebadanych nauczycieli

Lp.	Województwo	krośnieńskie	tarnowskie	nowosądeckie	krakowskie	rzeszowskie	lubelskie	Razem
	Przedmioty							
1	Biologia	6	3	-	-	-	1	10
2	Chemia	1	-	1	1	-	-	3
3	Fizyka	2	1	1	2	1	-	7
4	Geografia	3	1	1	-	-	1	6
5	Historia	3	2	-	-	-	-	5
6	Języki obce	4	1	1	1	2	-	9
7	Język polski	9	2	3	4	1	3	22
8	Kultura fizyczna	6	1	-	1	2	-	10
9	Matematyka	6	4	3	3	-	2	18
10	Muzyka	-	1	-	-	-	-	1
11	Nauczanie początkowe	16	1	1	2	1	2	23
12	Nauczyciel zawodu	5	-	1	-	-	-	6
13	Plastyka	3	2	2	-	1	1	9
14	Praca - technika	2	-	-	-	-	-	2
15	Psychologia i pedagogika	1	-	-	-	-	-	1
16	Wychowanie przedszkolne	3	1	-	1	-	1	6
17	Technologia	-	-	-	3	2	-	5
18	Wychowawca świetlicy	1	-	-	-	-	1	2

Tabela 2

Struktura ogółu przebadanych nauczycieli

Województwo	Liczba badanych nauczycieli		Płeć		Wiek			Staż pracy			Wykształcenie			Typ szkoły			Miejsce pracy			Miejsce zamieszkania		
	K	M	-30	-40	-50	+50	-5	-10	-20	+20	gr.	pr.	wyż.	ŚRE	ZAW	ŚRE	wieś	m1	m2	wieś	m1	m2
Krośnieńskie	55	16	23	32	10	6	23	17	21	10	10	15	46	4	13	38	33	-	29	42	-	
Tarnowskie	13	7	6	8	3	3	5	4	5	6	8	4	8	2	3	13	6	1	16	4	-	
Nowosądeckie	13	1	4	5	5	-	6	2	4	2	4	5	5	1	1	11	3	-	11	3	-	
Krakowskie	16	2	-	5	10	3	2	2	7	7	1	-	17	8	9	1	-	-	18	-	-	
Rzeszowskie	5	5	7	2	1	-	2	6	2	-	6	1	3	6	-	4	5	5	4	6	-	
Lubelskie	11	1	7	3	2	-	7	3	1	1	2	2	8	11	-	1	1	1	1	11	-	
Razem	113	32	47	55	31	12	45	34	40	26	31	27	87	107	16	22	68	58	19	61	66	18

Legenda: K - kobiety,
M - mężczyźni,
-30 - poniżej 30 roku życia,
+50 - powyżej 50 roku życia,

gr. - wykształcenie średnie,
pr. - wykształcenie wyższe,
wyż. - wykształcenie wyższe,
POD - szkoła podstawowa,

ZAW - szkoła zawodowa,
ŚRE - szkoła średnia,
m1 - miasto poniżej 50 000 mieszk.,
m2 - miasto powyżej 50 000 mieszk.

Do opracowania tematu "Poziom kultury estetycznej nauczycieli" posłużyły materiały w postaci ankiet i wywiadów. Oceniając materiały źródłowe określić je można jako obiektywne, ponieważ odpowiedzi o podobnej treści powtarzały się u wielu nauczycieli objętych badaniami. Z ubolewaniem stwierdzić należy, iż ankietowani w wielu przypadkach wypowiadali się bardzo oszczędnie, czasem pytania wymagające pełnej odpowiedzi kwitowano jednym słowem. Podobnie przedstawiała się sytuacja w przypadku wywiadów - bywało, że odpowiadano lakonicznie i w sposób niepełny. Można zaobserwować pewną niechęć nauczycieli do rozmów i obawy, że wykażą się słabą znajomością spraw, o które będą pytani. Część nauczycieli podeszła jednak do badań poważnie i udzieliła wyczerpujących odpowiedzi. Materiał badawczy, jaki uzyskano, okazał się wystarczającą bazą do analizy poziomu kultury estetycznej wśród nauczycieli.

ANALIZA BADANYCH ŚRODOWISK

Badano poziom kultury wybranych grup nauczycieli ze względu na:

A. Wiek:

- a) grupa nauczycieli do 30 roku życia - 47 osób,
- b) grupa nauczycieli powyżej 50 roku życia - 12 osób.

B. Wykształcenie.

- a) średnie - 31 osób,
- b) półwyższe - 27 osób,
- c) wyższe - 87 osób.

C. Typ szkoły:

- a) podstawowa - 107 osób,
- b) zawodowa - 16 osób,
- c) średnia - 22 osoby.

D. Miejsce zamieszkania:

- a) na wsi - 61 osób,
- b) w mieście liczącym do 50 000 mieszkańców - 66 osób.
- c) w mieście liczącym powyżej 50 000 mieszkańców - 18 osób.

Analiza porównawcza odpowiedzi poszczególnych grup nauczycieli na pytania ankiety i wywiadu przedstawia się następująco:

a) Analiza odpowiedzi na 2 i 4 pytanie ankiety

Grupa nauczycieli do 30 roku życia udzieliła 80,5 % prawidłowych odpowiedzi, natomiast grupa powyżej 50 roku życia - 90 % prawidłowych odpowiedzi. Nauczyciele starsi wiekiem wykazują większą znajomość wybranych pojęć i nazwisk twórców, ale też wielu nauczycieli starszych, do których zwrócono się z prośbą o udzielenie informacji, odmówiło udziału w badaniach. Natomiast młodzi nauczyciele chętnie udzielali odpowiedzi, lecz wśród nich wielu było takich, którzy nie zwrócili ankiet lub je zagubili. Wśród nauczycieli starszych takie sytuacje raczej się nie zdarzały.

Wykształcenie nauczycieli nie ma wpływu na prawidłowość odpowiedzi; największą bowiem liczbę właściwych odpowiedzi zanotowano wśród nauczycieli z wykształceniem półwyższym - 85 %, natomiast podobnie przedstawia się sytuacja wśród nauczycieli z wykształceniem średnim i wyższym: stwierdzono po 80 % trafnych odpowiedzi. Nauczyciele szkół zawodowych wykazali najmniejszą znajomość wybranych pojęć i nazwisk twórców, formułując 73 % prawidłowych odpowiedzi, następnie nauczyciele szkół średnich - 78 % dobrych odpowiedzi, najlepiej przedstawia się sytuacja wśród nauczycieli szkół podstawowych, którzy udzielili 83 % prawidłowych odpowiedzi

Wśród nauczycieli, mieszkańców różnych miejscowości, największą znajomością wybranych pojęć i nazwisk twórców wy-

kazała się grupa nauczycieli z dużego miasta, formułując 87,5 % dobrych odpowiedzi, nie ma natomiast istotnej różnicy między mieszkańcami wsi i miast liczących do 50 000 mieszkańców.

Odnotowano tendencje wśród nauczycieli tych samych szkół do udzielania podobnych odpowiedzi błędnych, których jednakże nie odliczono z ogólnej liczby odpowiedzi, albowiem trudno stwierdzić, czy odpowiedzi poprawne podobnie brzmiące są świadectwem autentycznej wiedzy nauczyciela, czy też są wynikiem korzystania ze źródeł lub wiadomości innych nauczycieli. Ponadto nauczyciele ci należą często do różnych grup, to znaczy różnią się wiekiem lub wykształceniem i w takiej sytuacji trudno zdecydować, które odpowiedzi są autentyczne.

b) Analiza 3 punktu ankiety

Nauczyciele starsi wykazują słabą lub w większości średnią (83,3 %) znajomość zabytków swojej okolicy. Znajomość okolicznych zabytków wykazywana przez nauczycieli młodych jest zróżnicowana; 4,2 % spośród nich nie wymienia żadnych zabytków, 15 % bardzo mało, ale też w tej grupie 12,8 % badanych wymienia wiele i 4,2 % bardzo wiele zabytków okolicy.

Na podstawie wyników ankiety można stwierdzić, że znajomość zabytków okolicy nie jest zależna od poziomu wykształcenia, ani od typu szkoły, w której nauczyciel uczy, ani od miejsca zamieszkania. Jedynie uczący w Krakowie w większości (94 %) wykazują się średnią znajomością zabytków, ponieważ wymieniają kilka obiektów, przy żadnym nie podając jednakże jego stylu lub wieku powstania. W poszczególnych grupach badanych znajomość zabytków najbliższej okolicy jest zróżnicowana.

c) Analiza 5 punktu ankiety

Wśród nauczycieli największą popularnością cieszy się film. W każdej grupie procent zainteresowanych filmem jest najwyższy. Wśród wszystkich badanych zanotowano bardzo małą popularność architektury i rzeźby. Malarstwem najbardziej interesują się nauczyciele szkół średnich - 41 %, oraz nauczyciele zamieszkali w Krakowie - 33,3 %, jak też nauczyciele z wykształceniem półwyższym - 33,3 %. Największe zainteresowanie muzyką wykazują nauczyciele szkół zawodowych - 50 % oraz nauczyciele zaliczeni do najmłodszej grupy - 40,4 %, a także nauczyciele z wykształceniem średnim - 39 % i nauczyciele zamieszkali w miastach mających do 50 000 mieszkańców - 37,9 %. Pragnienie obcowania z poezją jest najczęstsze wśród mieszkańców Krakowa - 33,3 % i wśród nauczycieli z wykształceniem półwyższym - również 33,3 %. Teatr pociąga jedynie 9 % uczących w szkołach średnich, ale aż 37,5 % nauczycieli szkół zawodowych i 23,4 % nauczycieli szkół podstawowych.

Zaobserwowano istotną różnicę w zainteresowaniu teatrem pomiędzy nauczycielami starszego pokolenia - 41,7 %, a nauczycielami najmłodszymi - 12,8 %. Najbardziej jednak interesującymi się teatrem okazali się mieszkańcy Krakowa - 55,6 %. Jeśli idzie o nauczycieli - mieszkańców mniejszych miast i wsi, 18 % spośród nich podaje, że jest zainteresowanych teatrem.

Ogólnie jednak trzeba stwierdzić, że obcowanie nauczycieli z różnymi dziedzinami sztuki czy też pasjonowanie się nimi zdają się być w wielu przypadkach fikcyjne, bowiem aż u 45 badanych, co stanowi 31,3 %, stwierdzono rażącą niekonsekwencję w ankietowych deklaracjach; to znaczy zainteresowań badanych nie potwierdza wybór ulubionych twórców, podany sposób spędzania wolnego czasu czy też informacja o odwiedzaniu określonych przybytków sztuki. Na przykład trudno przyjąć za autentyczne zainteresowanie muzyką, jeśli nauczyciel nie

słucha muzyki w wolnym czasie, nie posiada płytoteki, nie odwiedza filharmonii i nie ma ulubionego kompozytora lub śpiewaka. Podobnie przedstawia się sytuacja w przypadku podania, że najbliższą dziedziną sztuki dla nauczyciela jest teatr lub film – jeśli nauczyciel nie ma ulubionego reżysera czy aktora, chodzi do teatru raz w roku lub do kina raz na dwa miesiące, a przy pytaniu o spędzanie wolnego czasu nie wymienia nawet oglądania spektakli teatralnych lub filmów w telewizji.

Jeśli idzie o autentyczność wypowiedzi, sytuacja w poszczególnych grupach badanych przedstawia się następująco:

- w grupie do 30 roku życia: 14 nauczycieli, tj. 29,8 %
- podaje fikcyjne zainteresowania określoną dziedziną sztuki,
- w grupie powyżej 50 roku życia: 1 nauczyciel, tj. 8,3 %,
- w grupie z wykształceniem średnim: 8 nauczycieli, tj. 25,8 %,
- w grupie z wykształceniem półwyższym: 10 nauczycieli, tj. 37 %
- w grupie z wykształceniem wyższym: 27 nauczycieli, tj. 31 %,
- w grupie nauczycieli szkół podstawowych: 33, tj. 30,8 %,
- w grupie nauczycieli szkół zawodowych: 8, tj. 50 %,
- w grupie nauczycieli szkół średnich: 4, tj. 18,2 %,
- w grupie mieszkających na wsi: 17, tj. 27,9 %,
- w grupie mieszkających w mieście o liczebności do 50 000 mieszkańców: 23 nauczycieli, tj. 34,8 %,
- w grupie mieszkających w Krakowie: 5, tj. 27,8 %.

d) Analiza 6 punktu ankiety

W grupie nauczycieli młodych aż 40,4 % nie posiada ulubionych artystów, wśród nauczycieli powyżej 50 roku życia jedynie 16,7 % nie wymienia żadnych twórców. Bardzo podobnie kształtuje się sytuacja, jeśli idzie o nauczycieli różnych typów szkół i nauczycieli mieszkających w różnych miejscowo-

ściach, gdyż liczba badanych nie wymieniających ulubionych twórców oscyluje wokół 37,4 %. Natomiast występują różnice między nauczycielami o różnym poziomie wykształcenia, aż 40,2 % osób z wykształceniem wyższym nie posiada ulubionych twórców oraz 35,5 % ze średnim i 29,6 % nauczycieli z wykształceniem półwyższym.

Można by wysnuć wniosek, że poziom wykształcenia, miejsce zamieszkania i typ szkoły, w jakiej się pracuje, nie wpływa na kształtowanie upodobań. Jedynie trzeba stwierdzić, iż wśród nauczycieli starszych upodobania są sprecyzowane znacznie częściej niż wśród nauczycieli innych grup. Największym powodzeniem cieszą się malarze; najczęściej wymieniają ich jako ulubionych artystów nauczyciele z wykształceniem półwyższym - 59,2 % i kolejno: nauczyciele szkół średnich - 45,5 % oraz osoby uczące w miastach liczących do 50 000 mieszkańców i nauczyciele powyżej 50 roku życia - 33,3 %. Najrzadziej wskazują na malarzy nauczyciele z Krakowa, bo tylko 11,1 % spośród nich, oraz nauczyciele z wykształceniem średnim - 16,1 %.

Aktorzy - jako ulubieni artyści - zostali podani przez 41,7 % nauczycieli starszych, a tylko przez 12,8 % nauczycieli młodych. Można stwierdzić, że nauczyciele młodzi nie posiadają sprecyzowanych upodobań i w stosunku do grupy nauczycieli starszych zabserwowano wśród nich mniejszą ilość wyborów ulubionych twórców.

Jeśli idzie o określenie ulubionych muzyków, reżyserów, piosenkarzy, poetów i pisarzy, nie odnotowano istotnych różnic pomiędzy poszczególnymi grupami badanych. Pewne różnice, występujące na przykład w wyborze ulubionych aktorów przez nauczycieli różnych typów szkół, nie prowadzą do żadnych konstruktywnych wniosków.

e) Analiza 7 punktu ankiety

Uczęszczanie do filharmonii i na wystawy przedstawia się podobnie w rozpatrywanych dwóch grupach wiekowych nauczycieli; jedynie 17,1 % nauczycieli młodych i 16,7 % nauczycieli starszych odwiedza filharmonie i wystawy często, w pozostałych przypadkach zdarza się to bardzo rzadko. Duże różnice odnotowano na korzyść nauczycieli młodych jeśli idzie o odwiedzanie kin; 76,6 % młodych nauczycieli i 41,7 % nauczycieli starszych bywa w kinie często, podobnie odpowiednio kształtuje się sytuacja przy częstym zwiedzaniu muzeów: 21,3 % i 8,3 %. Natomiast odwrotnie wygląda sytuacja, jeśli idzie o uczestnictwo w spektaklach teatralnych. I tu 33,3 % nauczycieli starszych bywa w teatrach częściej niż raz w roku, a młodych jedynie 12,7 %, także w spotkaniach z ciekawymi ludźmi nauczyciele starsi uczestniczą częściej (16,7 %) niż młodzi (10,7 %).

Stwierdzono, że im wyższe wykształcenie, tym częstsza obecność na spektaklach teatralnych, natomiast im niższe wykształcenie - tym częstsze odwiedzanie kin. W innych przypadkach nie zanotowano takich zależności; na przykład w spotkaniach z ciekawymi ludźmi najczęściej biorą udział nauczyciele z wykształceniem półwyższym - 25,9 %, z wyższym - 13,7 %, a ze średnim już tylko 3,2 %. Podobnie przedstawia się sytuacja jeśli idzie o zwiedzanie muzeów: 33,3 % nauczycieli z wykształceniem półwyższym, 19,4 % ze średnim, a 16,1 % z wykształceniem wyższym podało, iż w tych przybytkach kultury bywa częściej niż raz w roku. Częste uczestnictwo w koncertach w filharmonii wymieniają jedynie trzy osoby z wykształceniem wyższym i jedna osoba z wykształceniem półwyższym.

Typ szkoły, w jakiej nauczyciele pracują, nie ma większego wpływu na częstotliwość korzystania z wymienionych obiektów kultury. Tylko w odwiedzaniu kin i uczestniczeniu w spotkaniach z ciekawymi ludźmi zanotowano większą różnicę,

poza tym nie zaobserwowano szczególnych rozbieżności. Najczęściej odwiedzają kina nauczyciele szkół średnich - 59,1 % i kolejno: 52,4 % nauczycieli szkół podstawowych oraz 37,5 % nauczycieli szkół zawodowych. W spotkaniach z ciekawymi ludźmi najczęściej biorą udział uczący w szkołach podstawowych i kolejno: nauczyciele szkół średnich oraz najrzadziej - nauczyciele szkół zawodowych, ale ogólnie można powiedzieć, iż we wszystkich tych grupach są to kontakty rzadkie.

Miejsce zamieszkania okazało się istotną przeszkodą w częstym bywaniu przez nauczycieli wiejskich i z małych miast w muzeach, teatrach i na wystawach. Mieszkańcy Krakowa znacznie częściej odwiedzają powyższe obiekty. Jednak możliwości korzystania z przybytków kultury przez nauczycieli-Krakowian nie są przez nich doceniane. nie częściej bowiem niż badani spoza Krakowa uczęszczają oni do filharmonii, a nawet jeśli idzie o obecność na seansach filmowych i spotkaniach z ciekawymi ludźmi przedstawia się ona gorzej niż w środowisku małomiasteczkowym i wiejskim.

f) Analiza 8 punktu ankiety

Przy wymienianiu tytułu ostatnio obejrzanego spektaklu teatralnego, wystawy i filmu przez grupę nauczycieli młodych i grupę nauczycieli najstarszych sytuacja kształtuje się podobnie, pewna różnica na korzyść nauczycieli młodych występuje tylko w przypadku filmu.

Tytuł ostatnio obejrzanej wystawy podaje 47 % nauczycieli z wyższym wykształceniem, a tylko 33,3 % nauczycieli z wykształceniem półwyższym i 29 % z wykształceniem średnim - lecz nie potwierdza to wyników badań o częstotliwości odwiedzania wystaw, która w tych grupach była niemal identyczna.

Zaobserwowano, iż nauczyciele szkół zawodowych znacznie rzadziej niż nauczyciele szkół podstawowych i średnich bywają w kinach, lecz w tym przypadku potwierdza tę sytuację badanie

częstotliwości odwiedzania kin. Potwierdzają się także badania częstotliwości uczestniczenia w spektaklach teatralnych, gdyż najwięcej nauczycieli - Krakowian wymienia tytuł ostatnio oglądanego spektaklu, lecz już w przypadku podania tytułu wystawy badania te się nie sprawdzają, ponieważ nauczyciele ci przegrywają w konkurencji z mieszkańcami małych miast, a nawet z mieszkańcami wsi.

g) Analiza 9 punktu ankiety

Opinie, dotyczące obiektów wartych zwiedzania w Warszawie formułowane przez nauczycieli w wieku do 30 roku życia i przez nauczycieli powyżej 50 roku życia nie różnią się zbyt-
nio. Poglądy członków obu tych grup są w tym względzie podobne i w pierwszym rzędzie większość z nich chce zwiedzać Stare Miasto lub Zamek Królewski, następnie Łazienki lub Wilanów, a potem Pałac Kultury i Nauki. Inne obiekty są wymieniane na dalszych pozycjach²

² Sytuacja, w której uczestniczyła autorka w czasie wycieczki do Warszawy. Wycieczka trzydniowa, z udziałem młodzieży z klas VII i VIII, trzech opiekunów (dyrektor, z-ca dyrektora i nauczyciel plastyki). Przed wycieczką próbowano ułożyć jej plan, który jednak częściowo zarzucono ze względu na to, że nie znano propozycji zamówionego na jeden dzień przewodnika. Na pozostałe dni przewidziano zwiedzanie Wilanowa, ZOO, jakiegoś muzeum oraz uczestnictwo w spektaklu teatralnym. Nauczyciel plastyki nastaje, żeby dzieci obejrzały ekspozycję w Muzeum Narodowym, wszelako obie panie dyrektorki proponują Muzeum Wojska Polskiego, argumentując: "przecież dzieci wolą iść do Muzeum WP, po co pójdą do Muzeum Narodowego, co one tam z tego wiedzą?". "A co tam jest w tym muzeum?" - pytają. Nauczyciel plastyki rozpaczliwie broni swego stanowiska; a jednak wycieczka zwiedza Muzeum WP, po czym nie wystarcza już chęci i czasu na pójście do Muzeum Narodowego. Jest wszakże pozytywny oddźwięk tej historii - jednej z pań dyrektorek przy najbliższej bowiem bytności w Warszawie, już z inną młodzieżą; udaje się zwiedzić ten przybytek i jest nadzieja, że w przyszłości już nie ominie ona Muzeum Narodowego.

Podobnie przedstawia się sytuacja w przypadku określania kolejności zwiedzania zabytków Krakowa. W opiniach obu tych grup na pierwszym miejscu znalazł się Wawel, następnie Kościół Mariacki, na trzecim zaś miejscu zabudowa Rynku i Sukiennice. Pewne różnice zanotowano w przypadku nauczycieli z różnym wykształceniem; i tu nauczyciele z wykształceniem średnim i półwyższym na drugiej pozycji - jako wart zwiedzenia w Krakowie - wymieniają Kościół Mariacki, a według nauczycieli z wykształceniem wyższym obiektami tymi winny być Rynek i Sukiennice. Podobnie, jeśli chodzi o typy szkół i miejsce zamieszkania nauczycieli, we wszystkich tych grupach identyczne są poglądy na temat kolejności zwiedzania obiektów Krakowa, jak też zabytków Warszawy.

Można by więc wnioskować, że na opinie badanych nie ma większego wpływu ich przynależność do którejkolwiek z rozpatrywanych grup, ich poglądy są w zasadzie podobne i zgodne z powszechnie przyjętą hierarchią wartości.

n) Analiza 10 punktu ankiety

Ogólnie biorąc, jedynie około połowa wszystkich badanych nauczycieli przyznaje, że ochrona zabytków to sprawa najważniejsza dla narodu. W niektórych grupach, jak np. wśród nauczycieli z wykształceniem półwyższym, tylko 29,6 %, a pośród uczących w szkołach średnich najwięcej, bo 63,6 %, uważa tę sprawę za najważniejszą. Nie brano pod uwagę wypowiedzi niejasnych lub lakonicznych. Na przykład na pytanie: "Czy należy chronić zabytki w obecnej sytuacji gospodarczej kraju, czy istnieją sprawy ważniejsze dla narodu?" - padały odpowiedzi: "Tak" lub "Tak, należy". Te krótkie, nie wyczerpujące opinie nie mogą stanowić odpowiedzi na tak postawione pytanie. Szczególnie drastycznie brzmią na przykład takie stwierdzenia, jak: "Jest mi to obojętne" (wykształcenie wyższe, szkoła podstawowa, miasto o liczebności do 50 tys.) lub: "Nie wiem" (ponad

50 lat życia, wykształcenie wyższe. szkoła średnia, miasto powyżej 50 tys. mieszkańców).

Ochrona zabytków to naczelna sprawa dla każdego narodu, - jest rzeczą oczywistą, iż nie można zachować własnej odrębności narodowej, jeśli nie chroni się własnej kultury. Nauczyciele powinni być w pełni o tym przekonani. To oni właśnie winni w młodym pokoleniu budzić uczucia patriotyczne przez ukazywanie wspianiałego dorobku pokoleń i w ten sposób kształcić dumę narodową młodych Polaków. Tymczasem niemal połowa badanych pedagogów wyznaje pogląd, że na przykład sytuacja gospodarcza jest sprawą najważniejszą, ważniejszą niż kultura. A przecież sytuacja gospodarcza, jeśli jest niezadowalająca (czy kiedykolwiek była inna?), może kiedyś się poprawić, wszelako zniszczałych zabytków po latach nikt już nie uratuje.

i) Analiza 11 punktu ankiety

W odpowiedzi na pytanie: "W jaki sposób jako wychowawca starasz się przekazać dzieciom szacunek dla ludzkiego dorobku kulturalnego" nie zaobserwowano istotnych różnic w odpowiedziach nauczycieli z poszczególnych grup. Poziom odpowiedzi nie jest zależny od wieku, wykształcenia, typów szkół ani miejsca zamieszkania. W każdej z grup pojawiały się odpowiedzi lakoniczne, takie, w których nawet czasem trudno było dostrzec się sensu, nieraz brakowało odpowiedzi - ale również otrzymywano odpowiedzi pełne i dojrzałe.

Szczególnie szokują odpowiedzi niektórych nauczycieli z wykształceniem wyższym: "Ponieważ nie jestem wychowawcą i zbyt krótko uczę w szkole, nie miałem możliwości przekazania dzieciom powyższych problemów" (półroczny staż pracy, szkoła podstawowa, Kraków); "Mam inne zmartwienia" (do 30 roku życia, szkoła podstawowa, miasto do 50 tys.); "Nie wiem jak to robić - za trudne, z tym się człowiek rodzi(?) Potrzebna

szlachetność charakteru" (szkoła podstawowa, miasto do 50 tys.); "Nie staram się" (powyżej 50 roku życia, szkoła średnia, Kraków); "Nie mam bezpośrednich kontaktów z młodzieżą" (pedagog szkolny i nauczyciel psychologii!, do 30 roku życia, szkoła średnia, miasto do 50 tys.).

j) Analiza 12 punktu ankiety

Opinie nauczycieli na temat roli sztuki w życiu człowieka są różne i niezależne od wieku, poziomu wykształcenia, typu szkoły i miejsca zamieszkania. Pojawiły się nawet zdania, że sztuka nie pełni żadnej roli w życiu człowieka, jak też sądy, iż pełni rolę niewielką, że jest odskocznią od rzeczywistości, że jest tak samo ważna jak wszystko inne, że uczy, wychowuje, wzbogaca intelektualnie - ale również zanotowano poglądy, że odgrywa bardzo ważną rolę. Stwierdzono pewne podobieństwo w sformułowaniach nauczycieli uczących w tej samej szkole, co świadczy o odpowiedziach niesamodzielnych, ale też zdarza się podobieństwo poglądów formułowanych przez nauczycieli zamieszkałych w różnych województwach - w takim zaś przypadku trudno twierdzić, że te osoby porozumiewały się ze sobą.

l) Analiza 14 punktu ankiety

Poglądy nauczycieli na temat kształtowania gustów przez środki masowego przekazu są podzielone. Odnotowano znaczne różnice w opiniach wyrażanych przez poszczególne grupy nauczycieli. Krytycznie nastawieni do kształtowania gustów przez środki masowego przekazu są nauczyciele młodzi (14, tj. 29,8 %) i tylko 1 nauczyciel starszy (8,3 %). Najsurowiej oceniają prasę, radio i telewizję nauczyciele szkół średnich (41 %), a także nauczyciele z wykształceniem średnim (35,5 %). Większość nauczycieli twierdzi, że środki masowego przekazu "częściowo" lub "nie zawsze" właściwie oddziałują na gust

odbiorców. Takich nauczycieli jest aż 66,7 % wśród badanych powyżej 50 roku życia i 61,1 % wśród mieszkańców Krakowa. Około 22 % nauczycieli z wykształceniem półwyższym i 21,2 % nauczycieli mieszkających w miastach o liczebności do 50 tys. twierdzi, że środki masowego przekazu ~~właściwie~~ oddziałują na gust odbiorców.

l) Analiza 15 punktu ankiety i 6 pytania wywiadu

Z reguły odpowiedzi na temat spędzania wolnego czasu w ankietach i wywiadach potwierdzają się. Zdarza się wszelako, że ta sama osoba podaje sprzeczne informacje, np. w ankiecie nauczyciel (wykształcenie średnie, szkoła podstawowa, wieś) stwierdza, że każdą wolną chwilę poświęca elektronice, w wywiadzie natomiast udziela odpowiedzi, że jeśli ma wolny czas, to idzie do kina. Podobnych sytuacji zanotowano kilka, lecz nie są one zależne od poziomu wykształcenia ani przynależności do którejkolwiek z rozpatrywanych grup. Często zdarza się, że odpowiedź w ankiecie jest krótka, nauczyciel wymienia jeden lub dwa sposoby spędzania wolnego czasu, natomiast w wywiadzie podaje ich znacznie więcej, udzielając odpowiedzi wyczerpującej. Bywają i sytuacje odwrotne. Ogólnie można stwierdzić, że nauczyciele wszystkich grup narzekają na brak wolnego czasu, w znakomitej większości spędzając go na robieniu porządków domowych i kolejno: na czytaniu, spacerach lub zajęciach sportowych oraz w kinie

m) Analiza 1 punktu wywiadu

Nauczyciele młodzi częściej posiadają płytoteki – mianowicie 38,3 % spośród nich, ze starszych natomiast tylko 1 nauczyciel (8,3 %). Żaden badany powyżej 50 roku życia nie posiada zbiorów numizmatycznych, wśród młodych osób 12,8 % je posiada. Częściej natomiast nauczyciele starsi posiadają reprodukcje – 50 % i duże księgozbiory 41,7 %, młodzi odpowiednio

tylko: 14,9 % i 27,6 %. Nauczyciele z wykształceniem średnim rzadziej niż badane osoby z wykształceniem wyższym i półwyższym posiadają duże księgozbiory, kolekcje reprodukcji i albumów. Natomiast nauczyciele szkół zawodowych, a także uczący w Krakowie mają więcej płytotek, dzieł sztuki i dużych księgozbiorów; ponadto krakowscy nauczyciele przodują także wśród mieszkańców różnych miejscowości jako zbieracze reprodukcji i albumów. Najwięcej albumów posiadają nauczyciele szkół średnich.

n) Analiza 2 punktu wywiadu

Najczęściej kupują książki nauczyciele szkół zawodowych (62,5 %), z kolei z wykształceniem półwyższym (55,5 %), zaś najrzadziej nauczyciele szkół średnich (54,5 %). Połowa badanych powyżej 50 roku życia podaje, że książek nie kupuje lub kupuje bardzo rzadko; podobnie uczący w Krakowie.

Częste korzystanie z bibliotek deklaruje aż 70,2 % nauczycieli do 30 roku życia, 59,2 % nauczycieli z wykształceniem półwyższym i 59,1 % uczących w szkołach średnich. Najrzadziej korzystają z bibliotek nauczyciele szkół zawodowych (37,5 %), nauczyciele powyżej 50 roku życia (33,3 %), badani z Krakowa (33,3 %) oraz nauczyciele z wykształceniem średnim (32,2 %) i nauczyciele mieszkający na wsi (32,8 %). Aż 58,3 % ankietowanych powyżej 50 roku życia nie korzysta w ogóle z bibliotek publicznych.

Tematyka kupowanych i czytanych książek jest różnorodna. Najczęściej pojawiają się tutaj odpowiedzi: "Kupuję i czytam książki różne"; "Czytam najchętniej literaturę amerykańską"; "Czytam książki historyczne"; "Lubię książki kryminalne". Bywają i takie wypowiedzi: "Czytam książki przygodowe" (co raczej przypomina język i upodobania młodzieży) oraz "Czytam, co mi wpadnie w ręce". Nie stwierdzono znaczących różnic w opiniach dotyczących czytanych autorów; z reguły nazwiska pokrywają się z wymienianymi później (7 punkt wywiadu) ulu-

bionymi autorami książek. W nielicznych jednak przypadkach są to nazwiska różne.

o) Analiza 3 punktu wywiadu

Grupy obejmujące nauczycieli do 30 i powyżej 50 roku życia zasadniczo różnią się w zainteresowaniach. Aż 25 % nauczycieli starszych nie podaje żadnych zainteresowań, a 41,7 % spośród nich stwierdza, iż chętnie zajmują się prowadzeniem gospodarstwa domowego; jedynie kilku nauczycieli oświadcza, iż pasjonują ich: turystyka, sztuka, książki, telewizja, kwiaty i polityka. Nauczyciele do 30 roku życia w większości interesują się sztuką - 46,8 %, 29,8 % spośród nich - sportem i turystyką, a 27,7 % - sprawami związanymi z prowadzeniem gospodarstwa domowego. Niewielki procent młodszych nauczycieli posiada inne zainteresowania.

Nie stwierdzono znaczących różnic pomiędzy zainteresowaniami nauczycieli z poszczególnych grup. Sprawami związanymi z prowadzeniem gospodarstwa domowego najchętniej zajmują się osoby mieszkające na wsi i badani z wykształceniem półwyższym. Sztuką interesuje się 44,4 % uczących w Krakowie, 45,4 % nauczycieli szkół średnich i 39,1 % z wykształceniem wyższym, a tylko 21,9 % nauczycieli mieszkających na wsi i 8,3 % pedagogów powyżej 50 roku życia.

p) Analiza 4 punktu wywiadu

Znajomość własnego kraju wśród osób należących do poszczególnych grup jest mało zróżnicowana. Bardzo dobrą znajomością Polski może się jednak pochwalić tylko 13 nauczycieli spośród wszystkich badanych. Bardzo dobrą i dobrą znajomość kraju wykazuje 55,5 % badanych zamieszkałych w Krakowie oraz 50 % nauczycieli powyżej 50 roku życia. Najślabiej znają Polskę uczący w szkołach zawodowych - 31,25 %, do 30 roku życia - 29,8 % i z wykształceniem średnim - 29 %. Jed-

nak różnice w opiniach nauczycieli nie są duże i nie wydaje się, aby znajomość kraju była zależna od wieku, wykształcenia, miejsca zamieszkania lub typu szkoły.

Aż 45,4 % nauczycieli szkół średnich najbardziej zachwyca się starymi miastami, zamkami i innymi zabytkami architektonicznymi; także wśród nauczycieli powyżej 50 roku życia zabytkowe budowle i miasta cieszą się największą popularnością - 33,3 % tych badanych wspomina je z entuzjazmem. Duży procent badanych wyznaje, że trwały ślad w ich pamięci pozostały góry lub inne niezapomniane krajobrazy - 25,5 % nauczycieli do 30 roku życia oraz 25 % uczących w szkołach zawodowych. Wielu indagowanych nie jest w stanie wymienić żadnego miejsca, które najsilniej utkwilo im w pamięci, wzruszyło ich, zachwyciło lub przeraziło - jest to aż 37,5 % nauczycieli szkół średnich i zawodowych oraz 34,8 % nauczycieli zamieszkałych w miastach o liczebności do 50 tys. mieszkańców.

Zadziwiająco, że wielu nauczycieli, którzy nie znają dobrze kraju, nie wykazuje chęci, aby go poznać, nie wymieniają oni także żadnych miejsc, które chcieliby obejrzeć. Najmniej żądnymi podróży okazali się badani z wykształceniem średnim (32,2 %) i z wykształceniem półwyższym (29,6 %), jak również nauczyciele szkół podstawowych (29,9 %) oraz mieszkający na wsi (29,5 %).

Nauczyciele, którzy chcą poznawać Polskę, najchętniej wyjechaliby nad morze lub w góry, w drugiej kolejności - aby zwiedzać miasta lub małe miejscowości, a także - by podziwiać starą architekturę.

r) Analiza 5 punktu wywiadu

Nauczyciele w większości pragną kształtować u uczniów dobry smak, nie zawsze jednak ufają w swój obiektywizm, a uważają, że należy postępować w tym względzie bardzo delikatnie i raczej trzeba prezentować dobre wzory niż swoje zdanie.

Niższy procent nauczycieli twierdzi, że nie powinno się przekazywać własnych odczuć estetycznych lub też nie mają na ten temat zdania. Duża część badanych uważa, że trzeba - nawet stanowczo - zwalczać zły gust; jest to np. aż 51,8 % nauczycieli z wykształceniem półwyższym oraz 43,75 % nauczycieli szkół zawodowych.

Wszelako nie wydaje się, aby przynależność do którejkolwiek z porównywanych w badaniach grup miała jakieś znaczenie, jeśli chodzi o prezentowany pogląd w sprawie przekazywania własnych odczuć estetycznych wobec np. złego smaku w ubiorze lub urządzeniu wnętrz.

s) Analiza 7 punktu wywiadu

Najbogatszy wybór twórców i kierunków w sztuce mają nauczyciele szkół średnich, nauczyciele z wykształceniem półwyższym i zamieszkali w Krakowie. Najmniej sprecyzowane gusty mają natomiast nauczyciele z wykształceniem średnim, pozostałe rozpatrywane grupy mają podobną ilość ogólnych opinii.

Porównując grupę nauczycieli młodych z nauczycielami powyżej 50 roku życia stwierdzić można, że istnieją pewne różnice w gustach badanych osób. Na przykład nauczyciele do 30 roku życia podają więcej ulubionych pisarzy, poetów i aktorów, zaś nauczyciele starsi częściej wskazują na reżyserów. Wykształcenie nauczycieli ma pewien wpływ na ilość wybranych artystów; stwierdzono, że badani z wykształceniem średnim posiadają jedynie więcej ulubionych aktorów, natomiast w każdej innej dziedzinie przodują nauczyciele z wykształceniem półwyższym i wyższym, z tym że z reguły osoby z wykształceniem półwyższym mają więcej ulubionych artystów, jedynie wybierają nieco mniej śpiewaków, kompozytorów i aktorów.

Okazuje się, iż badani pracujący w szkołach średnich mają najbardziej sprecyzowane gusty. Krakowscy nauczyciele najczęściej podają kompozytorów, śpiewaków, rzeźbiarzy, reżyse-

rów jako swych ulubionych czy cenionych twórców, a najrzadziej malarzy, pisarzy i przedstawicieli innych kierunków w sztuce.

WNIOSKI

Badania przeprowadzone wśród nauczycieli były jedynym źródłem poznania i określenia poziomu kulturalnego tej grupy zawodowej. Oceniając ogólnie wyniki pracy badawczej trzeba przyznać, że bardzo mała grupa ankietowanych wykazała zainteresowanie naszym przedsięwzięciem, nieliczni tylko byli przychylni badającemu, chętnie i w sposób sumenny wypełniali ankiety i odpowiadali na pytania wywiadu. Trzeba podkreślić, iż w znakomitej większości nauczyciele jednak niechętnie podają się badaniom. Wielu nauczycieli starszych odmawiało odpowiedzi na pytania, mówiąc np. tak: "Nas już dosyć kontrolowano, niech pani bada młodych". Bardzo często nauczyciele tłumaczyli się następująco: "Nie mam czasu, może ktoś inny", a zdarzało się nawet, że najpierw obejrzeliby pytania ankiety, a potem dopiero stwierdzali: "Tak tego dużo, nie mam naprawdę czasu" - co można przypisać temu, że pytania wydawały się im zbyt trudne! Wielu nauczycieli niechętnie udziela jakichkolwiek informacji w obawie przed skompromitowaniem się. Około 80 ankiet nie wróciło do badającego, a kolejne upominania się nie doprowadziły do ich odzyskania; nauczyciele wyjaśniali, iż zagubili je lub kilkakrotnie zapewniali, że ankiety nadeszły pocztą.

Badania, którymi planowano objąć około 250 osób, zostały w rezultacie przeprowadzone wśród 145, jednak nawet i ta ilość wydaje się wystarczająca, jeśli przyjąć, że ci nauczyciele, którzy ankiet nie zwrócili, nie prezentują z pewnością wysokiego poziomu kultury, o czym świadczy ich lekceważący stosunek do naszego przedsięwzięcia; indagowani kilkakrotnie -

odpowiadali najczęściej, że akurat nie mają czasu lub zapomnieli, ale oczywiście ankiety niebawem nadeślą. Ponadto ci nauczyciele, którzy udzielili odpowiedzi ustnych na pytania wywiadu, a nie wypełnili ankiet, nie odbiegają poziomem od nauczycieli, którzy zostali przebadani, a nawet niejednokrotnie ich wypowiedzi jako szczególnie oszczędne okazały się zupełnie niezadowolające.

Można stwierdzić, iż poziom kultury estetycznej mało zależy od wykształcenia, wieku, miejsca zamieszkania, typu szkoły, w jakiej nauczyciele pracują, a także nie zależy od specjalności nauczyciela; różnice występujące między badanymi są mało istotne. Pewne rozbieżności, które się zdarzały, nie przechyliły szali na korzyść np. nauczycieli z wykształceniem wyższym lub uczących w dużym mieście. Co więcej, nauczyciele ci często przegrywali w konkurencji z innymi badanymi. W wypowiedziach ustnych i pisemnych nauczycieli pojawiały się błędy językowe, stylistyczne, rzeczowe i ortograficzne - i błędy te popełniali zarówno nauczyciele o wykształceniu średnim, półwyższym, jak i wyższym, co świadczy nie tyle o braku kultury, co o braku wiedzy.

W ogóle nauczyciele często bywali beztroscy i choć nie raz zdawali sobie sprawę, że nie mają powodu do dumy, to jednak zachowywali się tak, jakby chcieli pokazać swą wyższość. Tymczasem wydaje się, że są to raczej ludzie nijacy, niezdolni do obudzenia u uczniów wielkich pasji czy szczególnych zainteresowań. A przecież nauczyciel - jak artysta - winien przyjąć w swej pracy postawę twórczą, ma przecież przed sobą delikatny i niepowtarzalny materiał - młodego i chłonnego człowieka. Patrząc w taki sposób na nauczyciela można powiedzieć, że nauczyciel musi być artystą, musi kształtować młodego człowieka tak, aby stawał się on otwarty na sprawy kultury, aby ją chłonał i współtworzył.

W efekcie badań otrzymano odpowiedzi i wyniki gorsze od przewidywanych. Szczególnie przynębiająco rysuje się obraz

przeciętnego nauczyciela, który mało czyta, który w wolnym czasie przede wszystkim robi porządki domowe, nie uważa za konieczne poznawania kraju i okolicy, nie ma ulubionych artystów, rzadko udaje się do teatru, kina, czy na wystawę, wcale nie bywa w filharmonii i nie interesuje się sztuką.

Stanisław Witkiewicz pisał: "...niepodobna prawie przypuścić istnienia społeczeństwa jako tako ucywilizowanego, które by swojej sztuki i swoich upodobań artystycznych w życiu codziennym nie miało. A jednak społeczeństwo takie istnieje i jest to właśnie nasze społeczeństwo"³. Chyba faktycznie okazujemy się społeczeństwem mało aktywnym twórczo i słabo przygotowanym do odbioru sztuki, a co jeszcze smutniejsze - okazujemy się społeczeństwem, które zatrwająco mało czyta; 47 % Polaków nie czyta w ogóle książek, a w 17% mieszkań polskich nie zobaczymy absolutnie żadnej książki. Nauczyciele, niestety, nie prezentują się lepiej, choć powinno być zgoła inaczej, to właśnie oni powinni ze sztuką obcować, nieustannie i szczególnie, winni być otwarci na kulturę i wszystkie jej przejawy. "Potrzeba wprowadzania uczniów w świat prawdziwej wielkiej sztuki łączy się z potrzebą ogólnej orientacji w zjawiskach artystycznych, podstawowej erudycji i wrażliwości pedagoga. Różnorodny i bogaty świat sztuki reprezentuje bogactwo wartości o cennych potencjach wychowawczych"⁴. To, że nauczyciele nie wykorzystują w pełni tych możliwości wychowawczych, że nie pokazują młodemu twórczej drogi życia - podkreślić należy jeszcze raz - jest ogromną stratą, nie do odrobienia zaległością, oznacza po prostu tragizm wychowania bez sztuki.

³ S. Witkiewicz, O sztuce, krytyce artystycznej, stylu zakopiańskim, wybitnych twórcach, sprawach narodowych i społecznych, Wrocław 1972.

⁴ I. Wojnar, Nauczyciel i wychowanie estetyczne, Warszawa 1968.

I tylko pewne nadzieje można wiązać z faktem, iż w każdej szkole znajdzie się kilku lub chociażby jeden wspaniały nauczyciel-artysta, którego kultura będzie promieniowała na uczniów - bo czy może oddziaływać pozytywnie pedagog nie mający nic do powiedzenia prócz tego, co zawiera program nauczania? Z całą zaś pewnością każdy uczeń marzy o tym, aby mieć oryginalnego, porywającego nauczyciela, który będzie wskazywał drogę, który będzie pobudzał do konstruktywnego działania, także twórczego, który zapozna z bogactwem świata kultury, sztuki, ukaże pełnię życia. Przecież pełne, prawdziwe życie bez obcowania z pięknem, z kulturą, sztuką jest niemożliwe. Jeśli są ludzie, którzy twierdzą inaczej, to tylko dlatego, że jako ubodzy wewnątrznie nie uzmysławiają sobie tego faktu. Nawet społeczność pierwotna zwracała się ku sztuce, tworzyła kulturę; czyżby ludzie współcześni nie mieli takich pragnień, byli ubożsi, mniej kulturalni niż człowiek pierwotny? Wypada tutaj postawić pytanie: czy sytuacja, którą zaobserwowano wśród nauczycieli nie jest katastrofalna? Wszak to są ci, którzy mają kształtować najpiękniejsze cechy w człowieku - a co wskażą ci, dla których kultura nie jest ważna, jakie ideały zaszczepią w młodych ludziach? Co może zrekompensować brak kultury? Na te pytania autorka nie potrafi udzielić odpowiedzi.

PYTANIA ANKIETY

1. Dane personalne:
 - a) płeć
 - b) wiek
 - c) wykształcenie
 - d) specjalność wyuczona
 - e) przedmioty nauczone
 - f) miejsce pracy (wieś, miasto, liczba ludności)
 - g) typ szkoły (podstawowa, zawodowa, średnia, inne)
 - h) staż pracy w zawodzie nauczycielskim
 - i) miejsce zamieszkania (wieś, miasto, liczba ludności)
2. Kim są wymienieni ludzie?
 - a) Krzysztof Penderecki
 - b) Tadeusz Kantor
 - c) Marian Konieczny
 - d) Amadeo Modigliani
 - e) Akira Kurosawa
 - f) Le Corbusier
3. Wymień zabytki swojej okolicy:
4. Co oznaczają pojęcia?
 - a) wernisaż
 - b) secesja
 - c) etiuda
 - d) kadr
 - e) attyka
 - f) ex libris
5. Która z dziedzin sztuki jest Ci najbliższa?
 - a) architektura
 - b) film
 - c) malarstwo
 - d) muzyka
 - e) poezja
 - f) teatr
 - g) rzeźba
 - h) inne
6. Czy masz ulubionego artystę lub krąg artystów?

7. Jak często odwiedzasz?
a) muzea
b) teatry
c) wystawy
d) filharmonie
e) kina
f) spotkania z ciekawymi ludźmi
- jeśli nie odwiedzasz, podaj dlaczego
8. Podaj tytuł ostatnio obejrzanego spektaklu, wystawy, filmu (w kinie)
9. Jako wychowawca klasy wyjeżdżasz na wycieczkę z dziećmi np. kl. VI.
- do Warszawy
- do Krakowa
Jak planujesz spędzić ten czas? Podaj, co chciałbyś zobaczyć w kolejności ważności:
- Warszawa
.....
.....
- Kraków
.....
.....
10. Czy należy chronić zabytki w obecnej sytuacji gospodarczej kraju, czy istnieją sprawy ważniejsze dla narodu?
.....
.....
.....
11. W jaki sposób jako wychowawca starasz się przekazać dzieciom szacunek dla ludzkiego dorobku kulturalnego?
.....
.....
.....
12. Czy zajmujesz się jakąś działalnością artystyczną?
13. Jaką rolę Twoim zdaniem odgrywa sztuka w życiu ludzi?
.....
.....
.....
14. Czy środki masowego przekazu właściwie oddziałują na gust odbiorców?
.....
.....
.....
15. Jak spędzasz wolny czas?
.....
.....
.....

PYTANIA WYWIADU

1. Czy posiadasz w domu dzieła sztuki, reprodukcje, katalogi, albumy, księgozbiór, płytotekę, zbiory numizmatyczne, filatelistyczne lub inne? Opisz je krótko.
2. Jak często kupujesz książki? O jakiej tematyce? Jakich autorów czytasz? Czy korzystasz z bibliotek?
3. Jakie masz zainteresowania pozazawodowe?
4. Czy znasz Polskę? Jakie miasta, miejscowości? Co ciekawego i kiedy widziałeś? Czy są miejsca, które pozostawiły jakiś trwały ślad w pamięci, ze względu na co? Co jeszcze chciałbyś zobaczyć?
5. Czy uczniom trzeba przekazywać własne odczucia estetyczne dotyczące np. złego smaku w ubiorze, w urządzaniu wnętrz? W jaki sposób?
6. Jak wolisz spędzić kilka godzin wolnego czasu w ciągu dnia: (kawiarnia, kino, jakaś działalność, praca, porządkowanie,).
7. Twórczość jakiego autora (artysty) najbardziej Ci odpowiada? poeta -....., prozaik -....., malarz -....., rzeźbiarz -, architekt -, reżyser -....., aktor -....., kompozytor -....., śpiewak -..... . Czy szczególnie interesuje Cię któryś ze stylów lub kierunków w sztuce?